

بررسی و اولویت‌بندی شهرستان‌های استان اردبیل از لحاظ زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری

عطا غفاری گیلانده

استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

ابراهیم فیروزی مجنده

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

سید میلاد حسینی

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

امیررضا خاوریان گرمسیر

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده:

گردیده است. جهت تعیین اهمیت معیارهای بکاررفته در پژوهش از مدل AHP و جهت رتبه‌بندی شهرستان‌ها از مدل VIKOR استفاده گردیده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شهرستان‌های اردبیل، مشکین‌شهر و سرعین از لحاظ دارا بودن زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری به ترتیب در رتبه اول تا سوم قرار گرفتند. نکته قابل توجه این است که در برخی شهرستان‌ها با وجود جاذبه‌های گردشگری تمایل زیادی به ایجاد زیرساخت‌های مربوطه دیده نمی‌شود.

کلمات کلیدی: گردشگری، زیرساخت‌ها، جاذبه‌های گردشگری، مدل VIKOR، اردبیل.

یکی از مسائل و مشکلات گردشگری در ایران از جمله استان اردبیل، عدم توازن در سازمان فضایی و عدم سلسله‌مراتب مبتنی بر رابطه تعاملی میان نواحی گردشگری است. رتبه‌بندی زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در نواحی مختلف یک استان و توزیع متعادل زیرساخت‌ها و تعدیل نابرابری در نواحی مختلف، یکی از اقدامات اساسی توسعه گردشگری است. بنابراین، در برنامه‌ریزی‌های آمایش سرزمین به منظور هدایت گردشگران با توجه به امکانات و زیرساخت‌های گردشگری و همچنین برای رفاه گردشگران رتبه‌بندی نواحی ضروری است. هدف پژوهش حاضر اولویت‌بندی شهرستان‌های استان اردبیل به لحاظ زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری و بررسی عوامل موثر در جذب گردشگران و در راستای شناساندن پتانسیل‌های موجود در منطقه صورت گرفته است. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و از لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. معیارهای بکار رفته در پژوهش حاضر با استفاده از نظرات کارشناسان حوزه مربوطه و استفاده از مبانی نظری موجود انتخاب

مقدمه

صنعت گردشگری یکی از پدیده‌های قرن حاضر است که بعد از صنعت نفت و خودروسازی، سومین صنعت مهم جهان شمرده می‌شود و علاوه بر فقرزدایی، عدالت گستری و اشتغال‌زایی، درآمد بالایی را ایجاد کرده است (نوری و همکاران ۱۳۹۱: ۲). به همین دلیل است که اغلب کشورها به گردشگری به عنوان یک ضرورت نگاه کرده و از تمامی ظرفیت‌ها و امکانات خود استفاده می‌کنند تا به کسب منافع و مزایای موردنظر خود دست یابند (قالیباف و همکاران، ۱۳۹۰: ۲). به غیر از منافع اقتصادی، گردشگری می‌تواند به طور مستقیم مسئولیت توسعه فرهنگ‌ها، حفظ مکان‌های تاریخی، مبادلات فرهنگی و بهبود تفاهم بین المللی را داشته باشد (Smith, 1987: 1). با رشد صنعت گردشگری آشکار شده است که حفظ و تقویت گردشگری با یک استراتژی پایدار برای گسترش بیشتر و رقابت‌پذیری، با توجه به پتانسیل تقویت سایر بخش‌های اقتصادی در مناطق شهری و روستایی بسیار مهم است. به طور کلی، این استراتژی تا حد زیادی در توسعه و بهبود زیرساخت‌های سخت مانند امکانات، خدمات رفاهی، شبکه حمل و نقل و غیره اولویت‌بندی می‌شوند که معمولاً به طرح‌های ساخت و ساز مربوط بوده و فعالیت‌های گردشگری را تسهیل می‌کنند (Thapa, 2012: 1). گردشگری ملی و فراملی در سطح جهان رشد قابل توجهی (به‌خصوص در سال‌های اخیر) داشته است. پیش‌بینی می‌شود در حدود ۱۵۸۰ میلیون گردشگر در سال ۲۰۲۰ میلادی در سراسر دنیا مسافرت کنند (شاهپوندی و همکاران ۱۳۹۰: ۴). با توجه به اینکه کشور ایران به لحاظ جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی و طبیعی در رده ۱۰ کشور اول دنیا قرار گرفته است، همین غنای جاذبه‌ها موجب شده که ایران را جهانی در یک مرز بنامند، ناگفته پیداست که جاذبه‌های پیش‌گفته می‌تواند زمینه جذب گردشگران زیادی را در کشور ایجاد نماید، اما با وجود پتانسیل‌های بی‌شمار، طبق آخرین آماری که سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ایران در سال ۱۳۸۹ رسماً اعلام نموده است ایران رتبه ۱۳۱ را در بین ۱۸۸ کشور فعال در زمینه

گردشگری بدست آورده و به جایگاه خود در زمینه گردشگری دست نیافته است (نوری و همکاران ۱۳۹۲: ۲). این در حالی است که براساس سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴، جذب گردشگر در ایران باید ۱/۵ درصد و درآمد آن ۲ درصد رشد داشته و پذیرای ۲۰ میلیون گردشگر با درآمدی حدود ۲۵ میلیارد دلار باشد (تقی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۲). یکی از مناطقی که در ایران دارای جاذبه‌های گردشگری متعددی است استان اردبیل می‌باشد. این استان با توجه به دارا بودن موقعیت محیطی و وجود منابع سرشار طبیعی، انسانی، جاذبه‌های تاریخی و مذهبی، توانمندی‌های فراوانی در زمینه گسترش صنعت جهانگردی داشته که با خط‌مشی‌ها و سیاست‌گذاری‌های مناسب می‌توان صنعت جهانگردی و گردشگری را، اولین گام موثر در فقرزدایی و توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه منظور داشت (نظریان و همکاران، ۱۳۸۵: ۲). یکی از عواملی که باعث عدم توسعه متوازن گردشگری در استان اردبیل شده، توزیع نامناسب و ناعادلانه زیرساخت‌ها در بین شهرستانها، و عدم توجه کامل به مناطق دارای پتانسیل گردشگری در این استان می‌باشد. از عواقب این بی‌توجهی علاوه بر عدم توسعه‌یافتگی متوازن استان از لحاظ گردشگری، می‌توان به بروز مشکلات زیست‌محیطی، مسائل فرهنگی، عدم پاسخگویی مناطق به دلیل ضعف زیرساخت‌ها، کاهش جذابیت جاذبه‌های موجود و در نهایت نارضایتی و کاهش تمایل گردشگران به بازدید مجدد از این مناطق اشاره کرد. لذا پژوهش حاضر با هدف سطح‌بندی شهرستان‌های استان اردبیل به لحاظ دارا بودن زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری و بررسی عوامل موثر در جذب گردشگران و در راستای شناساندن پتانسیل‌های موجود در منطقه صورت گرفته است. عوامل موثر شامل تاسیسات اقامتی از جمله هتل، مسافرخانه و ...، واحدهای پذیرایی بین‌راهی و رستوران، دفاتر خدمات مسافرتی، تعداد شرکت‌های مسافربری، پارک‌های عمومی، جاذبه‌های گردشگری، آب‌گرم‌ها، نمایشگاه‌ها و مناطق نمونه گردشگری در بین شهرستان‌های استان اردبیل بررسی و تحلیل شده است و نتایج تحقیق بیانگر اولویت‌بندی

مکان‌ها نمی‌مانند گردشگری می‌گویند (شماعی و موسی وند، ۱۳۹۰: ۷). صنعت توریسم، نقش بسزایی در رشد اقتصادی و نمایاندن پیشینه‌ی تاریخی و فرهنگی کشورها ایفا می‌کند. این صنعت، آن‌چنان در توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی نامیده‌اند (رضوانی، ۱۳۷۴: ۸).

جاذبه‌ها و فعالیت‌های گردشگری یکی از مهم‌ترین عناصر مورد بررسی در صنعت توریسم می‌باشد. این جاذبه‌ها و فعالیت‌ها هستند که گردشگران را به بازدید از کشور یا منطقه ترغیب می‌نمایند (رنجریان و زاهدی، ۱۳۸۵: ۳۴). نظام گردشگری متشکل است از جاذبه‌ها و فعالیت‌های توریستی، مراکز اقامتی، تسهیلات و خدمات حمل و نقل، تاسیسات زیربنایی، تسهیلات و خدمات توریستی (Inskip, 1991: 8). موارد مذکور عناصر گردشگری خوانده می‌شوند که به دو بخش اولیه و ثانویه تقسیم می‌گردند. عناصر اولیه همان جاذبه‌های گردشگری هستند که گردشگران را به خود جلب می‌کنند. اما عناصر ثانویه آن‌دسته از خدمات و امکانات را شامل می‌شوند که برای رفاه گردشگران لازم می‌باشد (موحد، ۱۳۸۱). نکته مهم در برنامه‌ریزی براساس جاذبه‌ها (و زیرساخت‌ها)، نحوه اولویت‌بندی در توسعه و چگونگی توسعه آنهاست. برای سنجش و اولویت‌بندی جاذبه‌ها (و زیرساخت‌ها) معمولاً معیارهای مختلفی از قبیل: اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، زیرساختی، زیست‌محیطی، نهادی، قانونی و جغرافیایی مورد توجه قرار می‌گیرد تا براساس آنها بتوان نسبت به گردشگری تصمیم‌گیری نمود (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵: ۳۰). اولویت‌بندی جاذبه‌ها و زیرساخت‌های گردشگری از لحاظ پتانسیل جذب گردشگر در یک استان یا شهرستان، زمینه را برای برنامه‌ریزی اصولی در ایجاد زیرساخت‌های گردشگری آماده می‌کند، به گونه‌ای که نقاط ضعف مکان‌هایی که در اولویت‌بندی جایگاه ضعیفی دارند، مشخص شده و در جهت رفع این نقاط ضعف، گام برداشته می‌شود. همچنین باعث می‌شود مکان‌های مناسب برای گذراندن اوقات فراغت به گردشگران معرفی و

شهرستان‌های استان به لحاظ برخورداری از پتانسیل‌های توسعه گردشگری می‌باشد.

برای توسعه گردشگری، بهره‌برداری بهینه از زیرساخت‌ها و پی بردن به نابرابری‌ها و سطح‌بندی نواحی گردشگری ضروری است. با شناخت زیرساخت‌ها و رتبه‌بندی آنها در سطح نواحی می‌توان مدیریت بهتری بر گردشگران داشت. تعیین قطب‌ها و مراکز برتر و رتبه‌بندی آنها در توسعه گردشگری به منظور خدمات‌رسانی بهتر، عدالت اجتماعی و اقتصادی در سطح نواحی ضروری است (شماعی و موسی‌وند، ۱۳۹۰: ۳). بی- تردید توسعه بخش گردشگری می‌تواند به عنوان جایگزین اقتصاد وابسته به صنعت نفت کشور، در توسعه ملی و منطقه‌ای ایران سهم بسزایی داشته باشد. از این رو ضرورت دارد در جهت توسعه اقتصادی، ایجاد درآمد و ارزآوری، جلوگیری از خروج ارز، تنوع بخشی به اقتصاد و جلوگیری از اتکاء بیش از حد اقتصاد کشور ایران به درآمدهای نفتی و برون رفت از دایره اقتصاد تک‌محصولی، به صنعت گردشگری توجه ویژه مبذول گردد. بدیهی است که این توجه باید توأم با شناخت فرصت‌ها و تنگناها و برنامه‌ریزی صحیح در راستای بهره‌برداری از توان‌های گردشگری کشور و نیز فرصت‌سازی و ظرفیت‌سازی در جهت جلب و جذب گردشگران همراه باشد (اعتمادی نیا و مصلحی، ۱۳۹۱: ۳). استان اردبیل با جاذبه‌های طبیعی و تاریخی منحصر بفرد خود یکی از مناطق جالب و قطب‌های مهم گردشگری در ایران محسوب می‌شود. این فضاها و جاذبه‌های توریستی سالانه میلیون‌ها نفر از گردشگران را از نقاط مختلف کشور و کشورهای خارجی بسوی خود می‌کشاند. بر این اساس ضرورت توجه به موضوع تحقیق مشخص می‌گردد.

مبانی نظری

سازمان جهانگردی در مارس ۱۹۹۳ تعریف زیر را از گردشگری ارائه نموده است:

به مجموعه فعالیت‌های افرادی که به مکان‌هایی خارج از محل زندگی و کار خود، به قصد تفریح و استراحت و انجام امور دیگر مسافرت می‌کنند و بیش از یک سال متوالی در آن

شناسایی شود و گردشگران یک آشنایی اولیه نسبت به مکان‌های گردشگری پیدا کنند (رنجبر، ۱۳۹۰: ۴۶).

زیرساخت‌های گردشگری عواملی هستند که به قصد ارائه خدمات و امکانات به گردشگران و مسافران ایجاد می‌شوند. مهمترین زیرساخت‌های گردشگری در این پژوهش تأسیسات اقامتی (هتل‌ها و مسافرخانه‌ها و...)، واحدهای پذیرایی بین راهی و رستوران، دفاتر خدمات مسافرتی، پایانه‌های حمل و نقل و فرودگاه می‌باشد.

در زمینه‌ی عرضه‌ی گردشگری و عناصر آن محققان بسیاری اظهار نظر نموده‌اند؛ پیرس (۱۹۸۱) با دیدگاهی عرضه‌محورانه، گردشگری را شامل جاذبه‌ها، حمل و نقل، اقامتگاه‌ها، تسهیلات پشتیبانی‌کننده (مانند دفاتر خدمات سفر، خدمات بانکی، خدمات تفریحی، خرید، بیمه) و زیرساخت‌ها در نظر می‌گیرد. اینسکیپ، شش عامل جاذبه‌ها و فعالیت‌ها، تأسیسات اقامتی، سایر تسهیلات و خدمات جهانگردی، حمل و نقل، سایر زیرساخت‌ها و عناصر نهادی را به عنوان عناصر عرضه گردشگری بر شمرده است (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۳).

اینسکیپ همچنین گردشگری را فعالیتی اقتصادی - اجتماعی مورد توجه قرار داده است، این مفهوم منعکس‌کننده اهمیت محیطی و اجتماعی و همچنین اهمیت اقتصادی گردشگری می‌باشد (Inskip, 1991: 20).

پیشینه تحقیق

در زمینه گردشگری تحقیقاتی در جهان و ایران صورت گرفته که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

زیلینسکی و ویلیامز^{۴۶} (۱۹۷۰) در پژوهشی با عنوان الگوهای گردشگری بین‌المللی، اعلام کرده‌اند که عملاً همه تحقیقات در زمینه گردشگری به توصیف و تحلیل عناصر درون منطقه-ای محدود می‌شوند. ایشان معتقدند که با واردات کالاها و روابط اقتصادی زمینه‌های رشد گردشگری فراهم می‌شود. همچنین برای تغییر الگوهای مهاجرت، تعادل مالی، استفاده بهینه از زمین و توسعه اقتصادی و توجه به زیرساخت‌های

شهری می‌توان از طریق توسعه گردشگری اقدام کرد. خادرو و سیتانا^{۴۷} (۲۰۰۷) در مقاله‌ای با عنوان زیرساخت‌های حمل و نقل و توسعه گردشگری به بررسی اهمیت زیرساخت‌های حمل و نقل به عنوان یک عامل در توسعه مقاصد گردشگری پرداخته و با استفاده از مطالعات پانل نشان داده‌اند که زیرساخت‌های حمل و نقل در جزیره موریس به افزایش تعداد گردشگران کمک می‌کند. ایشان عنوان می‌کنند که ارتقاء کیفیت زیرساخت‌ها باید به عنوان یک استراتژی در نظر گرفته شود. کیم و همکاران^{۴۸} (۲۰۰۷) در پژوهشی با عنوان درک الگوهای مشارکت و روند آن در گردشگری جاذبه‌های فرهنگی، با استفاده از مشاهدات میدانی و پرسشنامه، بیان می‌کنند که جاذبه‌های فرهنگی به یک جزء حیاتی مقاصد گردشگری تبدیل شده‌اند. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از این است که وضعیت اجتماعی - اقتصادی (آموزش و پرورش و درآمد) یک اصل اساسی برای گردشگری فرهنگی است و گردشگران فرهنگی از طبقات بالای جوامع (از نظر تحصیلات، درآمد و غیره) می‌باشند. کاسویک و لینچ^{۴۹} (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان ثبات سیاسی و تاثیر آن بر توسعه گردشگری، به بررسی راه‌هایی جهت ایجاد زمینه بهبود اقتصادی و اجتماعی در راستای توسعه صنعت گردشگری پرداخته و عنوان می‌کنند که در بوسنی و هرزگوین صنعت گردشگری نسبت به بخش‌های دیگر نقش موثرتری در تشویق همکاری بین دو حزب این کشور داشته است. ایشان در نهایت این چنین نتیجه‌گیری می‌کنند که در بوسنی و هرزگوین توسعه گردشگری می‌تواند از پروژه‌های مشترک گروه‌های مختلف جهت بازسازی اقتصادی باشد. احمد زکریا و همکاران (۲۰۱۴) در بررسی پارک‌های مالایی در مالزی و ترویج گردشگری فرهنگی با هدف تبیین ارتباط بین گردشگری فرهنگی و چشم‌انداز فرهنگی نتیجه گرفته‌اند که این گونه باغ‌ها به عنوان یک میراث فرهنگی پتانسیل زیادی برای تبدیل به

²- Khadaroo & Seetana

⁴⁸- Kim et al.

⁴⁹- Causevic & Lynch

¹ - Williams and zelinsky

مختلف فرهنگی- تاریخی، انسان‌ساخت و طبیعی طبقه‌بندی کرده و نتیجه گرفته‌اند که جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی شهر سنندج نسبت به جاذبه‌های دیگر اولویت بیشتری دارند. با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته، مشخص می‌گردد که در بیشتر تحقیقات صورت گرفته در زمینه گردشگری، عناصر گردشگری (شامل زیرساخت‌ها و جاذبه‌ها) کمتر مورد توجه واقع گردیده و در صورت بررسی، فقط به یکی از عناصر (جاذبه یا زیرساخت) پرداخته شده است. لذا در پژوهش حاضر، هر دو عنصر گردشگری در تمامی شهرستان‌های استان اردبیل مورد بررسی قرار گرفته است.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر بر پایه روش «توصیفی- تحلیلی» و از لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات در این پژوهش، روش کتابخانه‌ای است. به این ترتیب که ابتدا معیارها و شاخص‌های ارزیابی زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و مبانی نظری موجود در زمینه گردشگری گردآوری شدند که به شرح جدول (۱) می‌باشد:

قطب گردشگری دارند. شماعی و موسی‌وند در سال ۱۳۹۰ در سطح‌بندی شهرستان‌های استان اصفهان از لحاظ زیرساخت‌های گردشگری با استفاده از دو مدل تاپسیس و AHP به این نتیجه رسیدند که با ترکیب دو مدل فوق، شهرستان اصفهان و کاشان به ترتیب به عنوان نواحی اول و دوم گردشگری بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده‌اند. موسی‌وند و ساسان‌پور در ارزیابی نقش زیرساخت‌های شهری جهت تعیین قطب گردشگری مازندران با استفاده از دو مدل AHP و TOPSIS نتیجه گرفتند که با توجه به معیارهای مورد مطالعه، شهرستان رامسر از بیشترین امتیاز به عنوان قطب گردشگری برخوردار می‌باشد. نوری و تقی‌زاده در سال ۱۳۹۲ در اولویت‌بندی مناطق نمونه گردشگری جهت سرمایه‌گذاری و توسعه منطقه‌ای در شمال غربی استان کرمانشاه با استفاده از مدل TOPSIS به این نتیجه دست یافتند که سراب روانسر دارای نزدیکی نسبی بیشتری به وضعیت ایده‌آل می‌باشد. قالیباف و شعبانی‌فرد (۱۳۹۰) در ارزیابی و اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری برای توسعه گردشگری شهری سنندج با استفاده از مدل‌های تصمیم‌گیری چند متغیره جاذبه‌های گردشگری شهر سنندج را در بخش‌های

جدول (۱): معیارهای ارزیابی زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان اردبیل

X ₁	زیرساخت‌های اقامتی	X ₇	جاذبه‌های طبیعی
X ₂	واحدهای پذیرایی بین‌راهی	X ₈	جاذبه‌های تاریخی
X ₃	پایانه‌های حمل و نقل	X ₉	جاذبه‌های مذهبی
X ₄	دفاتر خدمات مسافرتی	X ₁₀	مناطق نمونه گردشگری
X ₅	پارک‌های عمومی	X ₁₁	نمایشگاه‌های فرهنگی- هنری
X ₆	آبگرم	X ₁₂	فرودگاه

مأخذ: یافته‌های پژوهش (۱۳۹۴)

فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و سازمان پایانه حمل و نقل استان گردآوری گردید. سپس از طریق مدل VIKOR به رتبه‌بندی شهرستان‌ها از لحاظ برخورداری از زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری پرداخته شده است. قابل ذکر است که

سپس با استفاده از نظرات ۹ نفر از کارشناسان حوزه گردشگری و با روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و نرم افزار Expert choice 11 اقدام به تعیین ضریب اهمیت هر کدام از معیارهای مذکور گردید. اطلاعات مورد نیاز از اسناد و مراکز معتبر مانند سالنامه آماری استان اردبیل (۱۳۹۰)، سازمان میراث

پایندگی در مقایسه‌های دو به دو دارد؛ با وجود این اگر CR بیشتر از ۰.۱۰ باشد، در آن صورت ارزش‌های نسبت بیانگر قضاوت‌های ناپاینده است (مالچفسکی، ۱۳۸۵: ۳۱۸).

مدل ویکور

تکنیک ویکور اولین بار توسط اپریکوویچ در سال ۱۹۹۸ به منظور حل مسائل تصمیم‌گیری چندمعیاره و دستیابی به بهترین راه حل توافقی معرفی شد. به عبارتی این روش بر رتبه‌بندی و انتخاب مجموعه‌ای از گزینه‌ها و تعیین راه‌حل‌های سازگار برای مسئله‌ای با معیارهای متفاوت به کار برده می‌شود و به تصمیم‌گیرندگان کمک می‌کند تا به راه حل مطلوب جهت تصمیم‌گیری دست یابند (شریف آبادی، ۱۳۹۳: ۱۲). الگوریتم ویکور شامل گام‌های زیر می‌باشد (ذبیحی، ۱۳۹۲: ۱۱):

۱. تشکیل ماتریس تصمیم: ماتریس تصمیم با توجه به ارزیابی همه آلت‌رناتیوها برای معیارهای مختلف ماتریس تصمیم به صورت زیر تشکیل می‌شود:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ x_{m1} & x_{m1} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

۲. تعیین بردار وزن معیارها: در این مرحله با توجه به ضریب اهمیت معیارهای مختلف در تصمیم‌گیری، با استفاده از روش‌هایی مانند آنتروپی یا AHP و ... بردار وزن تعریف می‌شود:

$$W = [w_1, w_2, \dots, w_n]$$

۳. تعیین نقطه ایده آل مثبت و منفی: برای هر معیار، بهترین و بدترین هریک را در میان همه گزینه‌ها تعیین کرده و f_j^* و f_j^- می‌نامیم.

$$f_j^* = \text{Max } f_{ij}$$

$$i = 1, 2, \dots, m, j = 1, 2, \dots, n$$

$$f_j^- = \text{Min } f_{ij}$$

۴. محاسبه مقدار سودمندی (S) و مقدار تأسّف (R) برای هر گزینه:

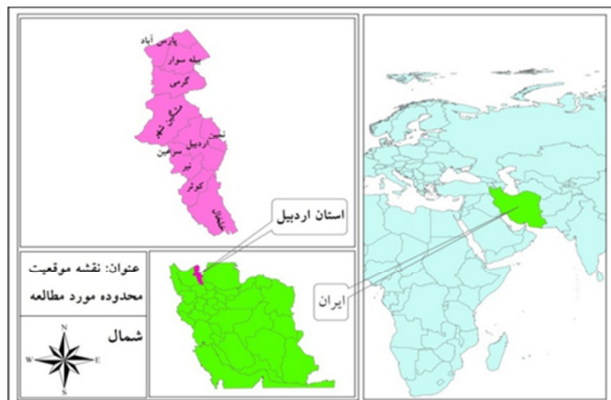
مراحل مدل مذکور در نرم افزار Excel محاسبه شده و مقدار Q تعیین گردیده است.

فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)

مدل AHP که برای اولین بار توسط پروفیسور ساعتی ارائه شده، نشان می‌دهد که چگونه اهمیت نسبی چند فعالیت، گزینه، آلت‌رناتیو و ... را در یک مسئله تصمیم‌گیری چند معیاره تعیین کنیم. فرایند AHP ترکیب معیارهای کمی و معیارهای کیفی را به طور هم زمان امکان پذیر می‌سازد (مشیری، ۱۳۸۰: ۶۴). که می‌توان این امر را به نقاط قوت این فرایند نسبت داد. فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) با شناسایی و اولویت‌بندی عناصر تصمیم‌گیری شروع می‌شود. این عناصر شامل: اهداف، معیارها یا مشخصه‌ها و گزینه‌های احتمالی می‌شود که در اولویت بندی به کار گرفته می‌شوند. فرایند شناسایی عناصر و ارتباط بین آن‌ها که منجر به ایجاد یک ساختار سلسله مراتبی می‌شود، ساختن سلسله مراتب نام دارد. سلسله مراتبی بودن ساختار به این دلیل است که عناصر تصمیم‌گیری (گزینه‌ها و معیارهای تصمیم‌گیری) را می‌توان در سطوح مختلف خلاصه کرد. بنابراین، اولین قدم در فرایند تحلیل سلسله مراتبی، ایجاد یک ساختار سلسله مراتبی از موضوع مورد بررسی می‌باشد که در آن اهداف، معیارها، گزینه‌ها و ارتباط بین آن‌ها نشان داده می‌شود. چهار مرحله‌ی بعدی در فرایند تحلیل سلسله مراتبی محاسبه وزن (ضریب اهمیت) معیارها (و زیر معیارها در صورت وجود)، محاسبه وزن گزینه‌ها، محاسبه امتیاز نهایی گزینه‌ها و بررسی سازگاری منطقی قضاوت‌ها را شامل می‌شود (زبردست، ۱۳۸۰: ۱۵). به منظور سنجش صحت مقایسات زوجی باید نرخ یا نسبت سازگاری محاسبه گردد. نرخ سازگاری در روش ای‌اچ پی شاخصی است که سازگاری مقایسه‌ها را نشان می‌دهد. این نرخ گویای درجه‌ی صحت و دقت ارزش گذاری‌ها در مقایسات زوجی است (کرم و محمدی، ۱۳۸۸: ۶۷). نسبت پایندگی (نرخ سازگاری) به گونه‌ای تعیین می‌شود که اگر مقدار آن کوچک‌تر از ۰.۱۰ باشد، در آن صورت این نسبت دلالت بر سطح قابل قبول

گردشگران خارجی وارد شده به استان نیز در دوره زمانی مشابه از ۹۸۴۰ نفر به ۴۸۹۸۹۲ نفر رسیده است (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، ۱۳۹۳).

شکل (۱): جایگاه محدوده مورد مطالعه در تقسیمات سیاسی کشور

مأخذ: نگارندگان (۱۳۹۴)

یافته‌ها:

رتبه‌بندی شهرستان‌ها با روش VIKOR

روش ویکور برای بهینه‌سازی چند معیاره سیستم‌های پیچیده توسعه یافته است. این روش روی دسته‌بندی و انتخاب از یک مجموعه گزینه‌ها تمرکز داشته و جواب‌های سازشی را برای یک مسأله با معیارهای متضاد تعیین می‌کند، به طوری که قادر است تصمیم‌گیرندگان را برای دستیابی به یک تصمیم نهایی یاری دهد. در اینجا جواب سازشی نزدیکترین جواب موجه به جواب ایده آل است (اپروکویک و تزنگ، ۲۰۰۴). معیارهای مورد نظر برای رتبه‌بندی در جدول (۲) نشان داده شده است. این معیارها شامل زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری است. مراحل ذیل جهت رسیدن به اهداف پژوهش صورت گرفته است:

مرحله اول، ایجاد ماتریس اولیه:

$$L_{1,i} = S_i = \sum_{j=1}^n w_j \times \frac{f_j^* - f_{ij}}{f_j^* - f_j^-}, \quad L_{\infty,i} = R_i = \text{Max} \left\{ w_j \times \frac{f_j^* - f_{ij}}{f_j^* - f_j^-} \right\}$$

۵. محاسبه شاخص ویکور: برای هر گزینه شاخص ویکور با رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$Q_i = v \left[\frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} \right] + (1-v) \left[\frac{R_i - R^*}{R^- - R^*} \right]$$

$$S^- = \text{Max}_i S_i, \quad S^* = \text{Min}_i S_i$$

$$R^- = \text{Max}_i R_i, \quad R^* = \text{Min}_i R_i$$

۶. رتبه‌بندی آلترناتیوها: آلترناتیوها بر اساس مقادیر S و R و Q و به صورت نزولی مرتب می‌شوند.

محدوده مورد مطالعه

استان اردبیل با بیش از ۱۸۵۰۰ کیلومتر مربع، یک درصد از مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. این استان از شمال به رود ارس، از شرق به کوه‌های تالش و جمهوری آذربایجان، از جنوب به رشته کوه‌ها، دره‌ها و جلگه‌های به هم پیوسته استان زنجان و از غرب به استان آذربایجان شرقی محدود است. وضعیت خاص زمین‌شناسی و توپوگرافی منطقه باعث ایجاد چشم‌اندازهای طبیعی و جذابی شده که نشان از غنای طبیعی منطقه دارد (حاجی نژاد و آقایی ۱۳۹۲: ۴). آثار فرعی آتشفشان سبلان به صورت چشمه‌های معدنی آبگرم در نقاط مختلف استان ظاهر شده است که این امر سبب جذب انبوه مسافران شده و یکی از زیباترین مناطق اکوتوریستی کشور در این منطقه شده است (وارثی و همکاران ۱۳۹۱: ۵). طبق آمار ارائه شده توسط سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، تعداد گردشگران وارد شده به استان طی ۱۵ سال اخیر بطور قابل توجهی افزایش داشته است. به طوری که تعداد گردشگران داخلی وارد شده به استان در سال ۱۳۷۸ از ۲۴۵۷۲۳۰ نفر به ۸۴۳۷۵۸۵ نفر در سال ۱۳۹۲، و تعداد

جدول (۲): زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری شهرستان‌های استان اردبیل

شهرستان	زیرساخت‌های اقامتی	واحد‌های پذیرایی بین راهی	پایانه حمل و نقل	دفاتر خدمات مسافرتی	پارک‌های عمومی	آبگرم	جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های تاریخی	جاذبه‌های مذهبی	مناطق نمونه گردشگری	نمایشگاه‌های فرهنگی هنری	فرودگاه
اردبیل	۲۹	۲۲	۲	۲۶	۷۴	۲	۶	۴۳	۱۴	۴	۲۰	۱
مشکین-شهر	۳	۱۷	۱	۲	۶	۶	۱۳	۱۰	۶	۶	۲	۰
بيله سوار	۴	۲	۰	۰	۱	۰	۲	۴	۱	۰	۲	۰
پارس-آباد	۶	۲	۱	۰	۱۰	۰	۵	۴	۰	۳	۱	۱
نمین	۱	۲	۰	۱	۱	۱	۱۴	۷	۴	۲	۰	۰
نیر	۱	۰	۱	۰	۱	۵	۹	۸	۰	۷	۲	۰
گرمی	۲	۱۴	۰	۰	۲	۰	۵	۱	۰	۳	۲	۰
کوثر	۲	۸	۱	۰	۵	۱	۱	۲	۰	۳	۱	۰
خلخال	۷	۱	۱	۰	۹	۰	۱۳	۸	۴	۳	۳	۰
سرعین	۱۵۲	۰	۰	۰	۲	۸	۹	۵	۰	۶	۰	۰

مأخذ: سالنامه آماری استان اردبیل (۱۳۹۰)؛ سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان؛ سازمان حمل و نقل استان (۱۳۹۴)

مرحله دوم: استانداردسازی اعداد و تهیه ماتریس بی‌مقیاس بر اساس رابطه (۱)؛ برای اینکه همه ستون‌های ماتریس تصمیم‌گیری، واحدی مشابه داشته باشند به طوری که به راحتی بتوان آن‌ها را با هم مقایسه کرد از بی‌مقیاس‌سازی نورم استفاده شده است. بر این اساس همه ستون‌های ماتریس تصمیم‌گیری یک واحد طول مشابهی می‌شوند (کرمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰).

$$n_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m r_{ij}^2}}$$

رابطه (۱):

مرحله سوم: تعیین وزن معیارها؛ برای بیان اهمیت نسبی معیارها لازم بود که وزن نسبی آنها تعیین شود. برای این کار روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) برای تعیین وزن معیارها به کار رفت. به منظور وزن‌دهی به معیارهای پیشنهادی از نظرات ۹ نفر از متخصصین حوزه گردشگری بهره‌گیری گردید. سپس در چارچوب روش تحلیل سلسله‌مراتبی، نرم افزار Expert

choice برای تحلیل نظرات کارشناسی و محاسبه وزن هر معیار مورد استفاده قرار گرفت که به شرح جدول ۳ می‌باشد. سپس اوزان به دست آمده را در ماتریس استاندارد شده ضرب کرده و ماتریس موزون بی‌مقیاس تشکیل شد.

جدول (۳): وزن‌دهی به معیارهای به کار رفته در مدل VIKOR با استفاده از مدل AHP

۰.۱۴۵	جاذبه طبیعی	۰.۰۸۰	زیرساخت‌های اقامتی
۰.۱۳۲	جاذبه تاریخی	۰.۰۵۵	واحد‌های پذیرایی
۰.۱۱۴	جاذبه مذهبی	۰.۰۲۳	پایانه حمل و نقل
۰.۱۸۲	مناطق نمونه گردشگری	۰.۰۲۳	دفاتر خدمات مسافرتی
۰.۰۳۴	نمایشگاه فرهنگی-هنری	۰.۰۳۱	پارک عمومی
۰.۰۳۵	فرودگاه	۰.۱۴۶	آبگرم

مأخذ: محاسبات نگارندگان (۱۳۹۴)

$$L_{1,i} = S_i = \sum_{j=1}^n w_j \times \frac{f_j^* - f_{ij}}{f_j^* - f_j^-}; \quad L_{\infty,i} = R_i = \text{Max} \left\{ w_j \times \frac{f_j^* - f_{ij}}{f_j^* - f_j^-} \right\} \quad (3)$$

مرحله ششم: محاسبه شاخص ویکور بر اساس رابطه (۴)؛ در این مرحله شاخص ویکور که همان امتیاز نهایی هر گزینه است محاسبه شد. مقدار Q بیانگر رتبه نهایی هر شهرستان از مجموع ۱۲ شاخص مورد مطالعه است. این مقدار بین عدد صفر تا یک تعیین می‌گردد و هرچه به عدد صفر نزدیکتر باشد نشان - دهنده پتانسیل بالای جذب گردشگر و هر چه به عدد یک نزدیکتر نشانگر پتانسیل پایین جذب گردشگر می‌باشد (جدول ۵).

$$Q_i = v \left[\frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} \right] + (1-v) \left[\frac{R_i - R^*}{R^- - R^*} \right]$$

$$S^- = \text{Max}_i S_i, \quad S^* = \text{Min}_i S_i$$

$$R^- = \text{Max}_i R_i, \quad R^* = \text{Min}_i R_i \quad \text{رابطه (۴)}$$

جدول (۴): ضرب اوزان معیارها در ماتریس تصمیم‌گیری و محاسبه S_j و R_j

R _j	S _j	X ₁₂	X ₁₁	X ₁₀	X ₉	X ₈	X ₇	X ₆	X ₅	X ₄	X ₃	X ₂	X ₁	گزینه/معیار
۰.۱۰۹	۰.۳۴	۰	۰	۰.۰۷۸	۰	۰	۰.۰۸۹	۰.۱۰۹	۰	۰	۰	۰	۰.۰۶۵	اردبیل
۰.۱۰۳	۰.۴۶	۰.۰۳۵	۰.۰۳۰	۰.۰۲۶	۰.۰۶۵	۰.۱۰۳	۰.۰۱۱	۰.۰۳۶	۰.۰۲۸	۰.۰۲۱	۰.۰۱۱	۰.۰۱۲	۰.۰۷۸	مشکین شهر
۰.۱۸۲	۰.۹۶	۰.۰۳۵	۰.۰۳۰	۰.۱۸۲	۰.۱۰۵	۰.۱۲۲	۰.۱۳۳	۰.۱۴۶	۰.۰۳۱	۰.۰۲۳	۰.۰۲۳	۰.۰۵	۰.۰۷۸	بيله سوار
۰.۱۴۶	۰.۸۰	۰	۰.۰۳۲	۰.۱۰۴	۰.۱۱۴	۰.۱۲۲	۰.۱۰۰	۰.۱۴۶	۰.۰۲۷	۰.۰۲۳	۰.۰۱۱	۰.۰۵	۰.۰۷۷	پارس آباد
۰.۱۳۰	۰.۷۲	۰.۰۳۵	۰.۰۳۴	۰.۱۳	۰.۰۸۱	۰.۱۱۳	۰	۰.۱۲۷	۰.۰۳۱	۰.۰۲۲	۰.۰۲۳	۰.۰۵	۰.۰۸	نمین
۰.۱۱۴	۰.۶۰	۰.۰۳۵	۰.۰۳۰	۰	۰.۱۱۴	۰.۰۱۱	۰.۰۵۵	۰.۰۵۴	۰.۰۳۱	۰.۰۲۳	۰.۰۱۱	۰.۰۵۵	۰.۰۸	نیر
۰.۱۴۶	۰.۸۳	۰.۰۳۵	۰.۰۳۰	۰.۱۰۴	۰.۱۱۴	۰.۱۳۲	۰.۱۰۰	۰.۱۴۶	۰.۰۳۰	۰.۰۲۳	۰.۰۲۳	۰.۰۲	۰.۰۷۹	گرمی
۰.۱۴۵	۰.۸۶	۰.۰۳۵	۰.۰۳۲	۰.۱۰۴	۰.۱۱۴	۰.۱۲۸	۰.۱۴۵	۰.۱۲۷	۰.۰۲۹	۰.۰۲۳	۰.۰۱۱	۰.۰۳۵	۰.۰۷۹	کوثر
۰.۱۴۶	۰.۷۰	۰.۰۳۵	۰.۰۲۸	۰.۱۰۴	۰.۰۸۱	۰.۱۱	۰.۰۱۱	۰.۱۴۶	۰.۰۲۷	۰.۰۲۳	۰.۰۱۱	۰.۰۵۲	۰.۰۷۶	خلخال
۰.۱۱۹	۰.۵۱	۰.۰۳۵	۰.۰۳۴	۰.۰۲۶	۰.۱۱۴	۰.۱۱۹	۰.۰۵۵	۰	۰.۰۳۰	۰.۰۲۳	۰.۰۲۳	۰.۰۵۵	۰	سرعین

ماخذ: محاسبات نگارندگان (۱۳۹۴)

جدول (۵): محاسبه مقدار Q و رتبه‌بندی نهایی

رتبه نهایی	مقدار Q	شهرستان	رتبه نهایی	مقدار Q	شهرستان
۶	۰.۵۶۵	خلخال	۱	۰.۰۳۶	اردبیل
۷	۰.۶۴۶	پارس آباد	۲	۰.۰۹۶	مشکین شهر
۸	۰.۶۷۰	گرمی	۳	۰.۲۴۰	سرعین
۹	۰.۶۸۶	کوثر	۴	۰.۲۷۴	نیر
۱۰	۱	بيله سوار	۵	۰.۴۷۹	نمین

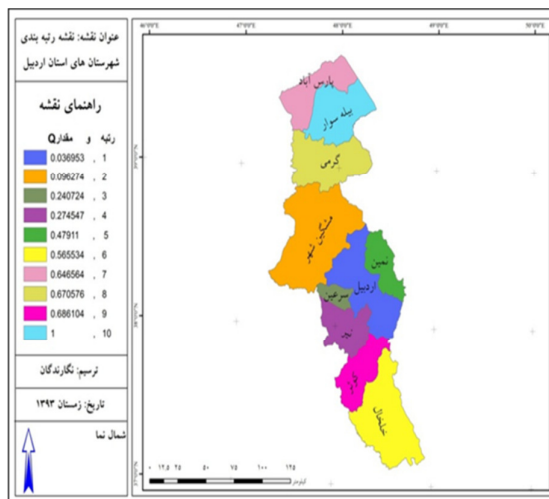
ماخذ: محاسبات نگارندگان (۱۳۹۴)

مرحله چهارم: تعیین نقطه ایده آل مثبت و منفی براساس رابطه (۲)؛ در این مرحله بالاترین ارزش f_i^* و پایین‌ترین ارزش f_i^- توابع معیار از ماتریس تصمیم‌گیری استخراج شد.

$$f_i^* = \max_j f_{ij}; \quad f_i^- = \min_j f_{ij} \quad (2)$$

مرحله پنجم: تعیین S_j (شاخص مطلوبیت) و R_j (شاخص نارضایتی) بر اساس رابطه (۳)؛ در این مرحله فاصله هر گزینه از راه حل ایده‌آل مثبت محاسبه شده و سپس تجمع آنها بر اساس فرمولهای زیر محاسبه می‌شود (فتاحی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹). به عبارت دیگر در این مرحله پس از محاسبه ماتریس نرمالیزه شده و ماتریس موزون و استخراج بالاترین و پایین‌ترین ارزش برای هر شاخص به منظور محاسبه شاخص ویکور که بر اساس آن به رتبه‌بندی گزینه‌های خود پردازیم S_j و R_j محاسبه گردید.

شکل (۲): اولویت‌بندی شهرستان‌های استان اردبیل بر اساس شاخص ویکور

مأخذ: نگارندگان (۱۳۹۴)

جاذبه‌های گردشگری به تفکیک هر شهرستان و اولویت‌بندی آن‌ها بر اساس مدل VIKOR اقدام شد. پس از اولویت‌بندی شهرستان‌ها مشخص شد که شهرستان‌های اردبیل، مشکین‌شهر و سرعین، از لحاظ دارا بودن زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند. برتری شهرستان اردبیل در زمینه زیرساخت‌ها ناشی از مرکز استان بودن آن است. شهرستان مشکین‌شهر در حالی در رتبه دوم قرار گرفته که بر اساس آمارهای موجود، مقصد اکثر گردشگران وارد شده به استان، شهرستان سرعین می‌باشد که در رتبه سوم قرار گرفته است. از جمله عواملی که منجر به وقوع عدم تعادل در توزیع زیرساخت‌های گردشگری در هر ناحیه می‌شود، در نگرشی مثبت، وجود شرایط و زمینه‌ها و به عبارتی توانایی‌های موجود در هر ناحیه است؛ مانند شرایط طبیعی، وجود برخی جاذبه‌ها و تبلیغات. اما در بسیاری از مواردی که ناحیه ممکن است از نظر شرایط طبیعی و جغرافیایی حاکم توانایی‌های بالقوه برای هر نوع توسعه و به طور اخص توسعه زیرساخت‌های گردشگری داشته باشد، مجموعه‌ای از عوامل دیگر منجر به نادیده گرفتن چنین توانایی‌هایی می‌شود، چنانچه سیاست‌گذاری‌ها و نوع راهبرد انتخابی برای توسعه در هر ناحیه از جمله این عوامل است. سیاست‌گذاری‌ها و راهبردها برای توسعه هر ناحیه می‌تواند ناشی از تناسب سیاست‌ها و راهبردها با امکانات و ظرفیت‌های نواحی باشد، اما مشکل زمانی بروز می‌کند که بین سیاست‌ها و راهبردها و توانایی‌های نواحی تناسبی نباشد و اتخاذ این سیاست‌ها و راهبردها متاثر از عواملی همچون تمرکز تصمیم‌گیری، منافع شخصی، مسائل قومی و غیره باشد. همچنین برخی شهرستان‌ها مانند شهرستان نیر، علیرغم برخورداری از جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، آبگرم و غیره، با کمبود سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقامتی و پذیرایی بین‌راهی و عدم خدمات‌رسانی مناسب در آبدرمانی‌های موجود مواجه می‌باشد. نکته قابل توجه در مورد شهرستان‌های دیگر این موضوع می‌باشد که با کاهش جاذبه‌های گردشگری اعم از آبگرم، چشم‌اندازهای طبیعی، تاریخی و نمایشگاه و غیره،

رتبه‌بندی بر اساس ارزش Q صورت گرفت، به گونه‌ای که کمترین مقدار بالاترین اولویت را به خود اختصاص داده است. همانطور که در جدول مشاهده می‌شود، شهرستان‌های اردبیل، مشکین‌شهر و سرعین رتبه‌های اول تا سوم را از لحاظ برخورداری از زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری به خود اختصاص داده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری:

از آن‌جا که گردشگری، فعالیتی کاربر است که پیامدهای فرهنگی و اقتصادی، در تحولات مناطق، به همراه دارد؛ در سال‌های اخیر نه تنها در سطوح فراملی، بلکه، در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی مورد توجه قرار گرفته است. بسیاری از برنامه‌ریزان و مدیران شهری و روستایی برای شکوفایی و توسعه گردشگری درصدد توسعه بیشتر نواحی تحت نظارت خود و بهینه کردن خدمات گردشگری در راستای افزایش ارزش افزوده این فعالیت هستند. در این میان توجه به زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری از ملزومات حرکت به سوی توسعه نواحی است. بر این اساس، در این پژوهش با توجه به زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری که مورد استفاده و بازدید گردشگران در جامعه میزبان است، نسبت به رتبه‌بندی شهرستان‌های استان اردبیل از لحاظ زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری پرداخته شده است. ابتدا با شناسایی زیرساخت‌ها و

- ۵- رنجبریان، بهرام و زاهدی، محمد. ۱۳۸۵، شناخت گردشگری، چاپ دوم، انتشارات چهار باغ، اصفهان.
- ۶- زبردست، اسفندیار (۱۳۸۰) کاربرد فرایند تحلیل سلسله مراتبی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، نشریه هنرهای زیبا، ش. ۱۰
- ۷- ذبیحی جامخانه، محسن، اصغری زاده، عزت الله، (۱۳۹۲)، "ارزیابی و رتبه بندی میزان توسعه‌یافتگی مناطق روستایی با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه (مطالعه موردی: دهستان‌های شهرستان ساری)"، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، شماره سوم.
- ۸- فتاحی، احدالله، بیات، ناصر، امیری، علی، نعمتی، رضا، (۱۳۹۲)، "سنجش و اولویت بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان دلفان با استفاده از مدل تصمیم‌گیری ویکور (مطالعه موردی: دهستان خاوه شمالی)"، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۱۱.
- ۹- قالیباف، محمدباقر، شعبانی فرد، محمد، (۱۳۹۰)، "ارزیابی و اولویت بندی جاذبه‌های گردشگری برای توسعه گردشگری شهری بر اساس مدل‌های تصمیم‌گیری چند متغیره (مطالعه موردی: شهر سنندج)"، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۶، شماره دوم.
- ۱۰- سازمان پایانه حمل و نقل استان اردبیل.
- ۱۱- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اردبیل.
- ۱۲- سالنامه آماری استان اردبیل، (۱۳۹۰)، مرکز آمار ایران.
- ۱۳- شماعی، علی، موسی وند، جعفر، (۱۳۹۰)، "سطح‌بندی شهرستانهای استان اصفهان از لحاظ زیرساختهای گردشگری با استفاده از مدل TOPSIS و AHP"، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال سوم، شماره دهم.
- ۱۴- کرم، امیر و محمدی، اعظم (۱۳۸۸)؛ ارزیابی و پهنه بندی تناسب زمین برای توسعه فیزیکی شهر کرج و اراضی پیرامونی بر پایه‌ی فاکتورهای طبیعی و روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)؛ فصلنامه جغرافیای طبیعی، شماره ۴.
- ۱۵- کرمی، فریبا، زینلی، بهرام، شجاعی وند، بهمن، عمرانی، خلیل، (۱۳۹۲)، "بررسی و تحلیل نابرابری در توزیع زیرساخت‌های گردشگری (مطالعه موردی: استان گلستان)"، دوفصلنامه مطالعات گردشگری، دوره دوم، شماره سوم.
- سرمایه‌گذاری در بخش زیرساخت‌ها کاهش پیدا کرده و در شهرستان‌هایی همچون پارس‌آباد، گرمی، کوثر و بيله‌سوار سرمایه‌گذاری‌های اندکی در زیرساخت‌ها صورت گرفته است. در پایان، جهت درک بهتر موضوع، پژوهش حاضر با تحقیق انجام شده در محدوده مورد نظر مقایسه می‌گردد. در پژوهش صورت گرفته توسط توکلی و همکاران (۱۳۹۳) شهرستان‌های سرعین، اردبیل، خلخال، مشکین‌شهر و نیر، از نظر دارا بودن زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری به ترتیب در رتبه‌های اول تا پنجم قرار گرفته‌اند و در پژوهش حاضر نیز رتبه شهرستانها به این ترتیب می‌باشد: اردبیل، مشکین‌شهر، سرعین، نیر و نمین. همانطور که مشاهده می‌گردد این دو پژوهش در اولویت‌های اول تا پنجم، با اندکی تفاوت در چهار شهرستان مشترک می‌باشند و تفاوت موجود می‌تواند نشأت گرفته از وجود تمایز در زمینه داده‌های گردآوری شده باشد. با توجه به این نتایج، مشخص می‌گردد تفاوت چندانی بین این دو پژوهش در زمینه رتبه‌بندی شهرستانها از لحاظ دارا بودن زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری وجود ندارد. لذا جهت ارزیابی دقیق‌تر این مسئله، انجام تحقیقات بیشتر در این زمینه ضروری می‌نماید.

منابع:

- ۱- اعتمادی نیا، امیرعباس، مصلحی، محسن، (۱۳۹۱)، "تحلیل و بررسی گردشگری و نقش آن در توسعه پایدار شهری (نمونه موردی شهر اصفهان)"، فصل‌نامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، سال چهارم، شماره ۱۳.
- ۲- پاپلی یزدی، محمد حسین و سقایی، مهدی. (۱۳۸۵) گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، تهران: انتشارات سمت.
- ۳- حاجی‌نژاد، علی، آقایی، واحد، (۱۳۹۲)، "راهکارهای بهینه توسعه اکوتوریسم استان اردبیل با استفاده از روش برنامه‌ریزی استراتژیک"، چشم‌انداز جغرافیایی، سال هشتم، شماره ۲۲.
- ۴- رنجبر، محمود (۱۳۹۰)، ارزیابی و اولویت بندی مناطق نمونه گردشگری (مطالعه موردی استان چهارمحال و بختیاری)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: داریوش رحیمی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه اصفهان.

- 23- Anna Torres-Delgado & Francesc López Palomeque (2014), "Measuring sustainable tourism at the municipal level", *Annals of Tourism Research*, 49.
- 24- Inskip, Edward. (1991), "Tourism planning: an integrated and sustainable development approach", Van Nostand Reinhold. New York.
- 25- Jameel Khadaroo & Boopen Seetana (2007), "Transport Infrastructure and Tourism Development", *Annals of Tourism Research*, Vol. 34, No. 4.
- 26- Hyounggon Kim, Chia-Kuen Cheng, Joseph T. O'Leary (2007), "Understanding participation patterns and trends in tourism cultural attractions", *Tourism Management* 28, 1366-1371.
- 27- Russell A. Smith, (1988), "The role of tourism in urban conservation".
- 28- Saaty, T. L. (1980), "The Analytic Hierarchy Process", New York, NY: Mc Graw-Hill.
- 29- pricovic, S., Tzeng, G, Hshung. (2004): "Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS", *European Journal of Operational Research*, Vol. 156, No. 2, pp. 445-455.
- 30- Brijesh Thapa, (2012), "Soft-Infrastructure in Tourism Development in Developing Countries", Vol 39, No 3.
- 31- Williams, V., Zelinsky, (1970), On some patterns in international tourist flows," (with Anthony V. Williams), *Economic Geography*, 549-567.
- ۱۶- مالچفسکی، یاجچک؛ ترجمه اکبر پرهیزگار و عطا غفاری گیلانده، ۱۳۸۵، سامانه اطلاعات جغرافیایی و تحلیل تصمیم چند معیاری، انتشارات سمت: تهران.
- ۱۷- مشیری، اسماعیل (۱۳۸۰) مدل تعدیل شده AHP برای نظرسنجی و تصمیم‌گیری‌های گروهی، نشریه دانش مدیریت، سال چهاردهم، شماره ۵۲، صص ۹۲-۶۳.
- ۱۸- موحد، علی (۱۳۸۱)، رساله دکترا، بررسی و تحلیل فضای الگوی توریسم شهری، نمونه مورد مطالعه شهر اصفهان، استاد راهنما دکتر حسین شکویی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۹- نظریان، اصغر، مشیری سیدرحیم، آقاجانی، فرشاد، (۱۳۸۵)، "امکان‌سنجی توسعه صنعت جهانگردی در شهرستان اردبیل"، نشریه چشم‌انداز جغرافیایی، شماره ۳.
- ۲۰- نوری، غلامرضا، تقی‌زاده، زهرا، (۱۳۹۲)، "اولویت‌بندی مناطق نمونه گردشگری جهت سرمایه‌گذاری و توسعه منطقه‌ای در شمال غربی استان کرمانشاه"، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال هشتم، شماره ۲۲.
- ۲۱- وارثی، حمیدرضا، سرور، هوشنگ، مبارکی، امید، عبدالله زاده، مهدی، (۱۳۹۱)، "امکان‌سنجی جاذبه‌های اکوتوریستی استان اردبیل"، نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۱۶، شماره ۴۰.
- 22- Senija Causevic & Paul Lynch (2013), "Political (in) stability and its influence on tourism development", *Tourism management*, 34.